

ACC. N:R M. 10666: 1-11.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: folkskoll. G. A. Hartman

Härad: S. Möre

Adress: Pellamials skola, Visseffjärda

Socken: Visseffjärda

Berättat av: upptecknaren

Uppteckningsår: 1948

Född år 1888 i Visseffjärda

Grändans inbärgning i äldre tid. s. 1-11.

LUF 63.

ACC. N:R M. 10666: /

L.U.F:s frågelista Nr 63.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Då utrymmet på ovannämnda frågelista för tecknandet av svaren är för knappt tilltaget tar jag mig friheten att skriva på det vanliga papperet.

Svaret på listan är ur uppteckanrens minne. Jag är född i Fåglasjö, Vissefjärda socken, och förhållandena gäller min föräldragård.

1. Vad gäller transporten av grödan från åkrar och mossar, skall jag utförligt beskriva dessa. Då jag var liten gosse, ungefär för 50 år sen, levde mina föräldrar, August Gustafsson och Botilda Gustafsson, f. Nikolausson. När höet och säden var skördade samt riktigt torrt, likaså det löv, som kvistats till fårfoder, kördes det in med enspänd vagn. Det lades på en remmahäck, till vilken fanns två stegar att fastsätta på de två långsidorna och ändgaller av lodrätt stående pinnar, Allt monterat på några minuter. Remmahäcken var byggd på två "häckahorn", vilka hade växt krokiga, och den fasthölls antingen av en särskild lås av "målstakar" och en bräda eller helt enkelt av en kätting med tillhörande "björn", så att man kunde spänna.

ACC. N:R M.10666:2.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Vagnen hade grova hjul samt en bakaxel, som var sex tum bredare än framaxeln, detta för att baklasset inte skulle välta så lätt, när man körde på stenig och oländig väg. Själva remmahäcken, som utan stegarna användes till att köra "fammaved", bark m.m. till järnvägsstationerna, hade på vänstra sidan en liten port, genom vilken man kröp in, då man skulle in i "höhäcken", som den kallades med stegarna ditsatta. Här i den öppna porten i remmahäcken satt far, när han körde tomme.

När man körde in råg, hade man ett grovt lakan eller ett gammalt hår- eller sticktäcke utspänt mitt i häcken samt fastbundet med hörnen i häckens sidor, detta för att spillsäden inte skulle gå förlorad. Då man lassade lades kärvarna i början med axändarna just så de kom på täcket, med stubbändarna vända både mot fram- och bakändarna av häcken. Detta i fråga om första kärvlaget. Samtliga lager av nekar lades så att stubben var riktad utåt runtomkring inne i häcken. Härigenom skyddades axändarna.

Vid ilassningen brukade man antingen ta ett par-tre kärvar i traven med händerna och varligt lägga opp dem i häcken eller om lastaren var kort till växten användes en vanlig järngrep. Vid varje trave hade man

ACC. N:R M.10666:3.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att med en medförd räfsa ta opp kvarlämnade strån och lägga dem i lasset. Hade man "stråat", d.v.s. räfsat åkern efter mejandet, var en liten breda med strå vid ungefär var tredje trave, och dessa bredor togs också med vid sädesinkörningen. När lasset var färdigt, låg ett varv kärvar med stubbändarna uppåt nästan ända fram till framänden av häcken. Man lassade inte riktigt sista varvet ända fram, ty där skulle körkarlen sitta, då han transporterade lasset hem till logen.

Då man hade säden krakad, vilket skedde mest med vårsäden, lassades på liknande sätt som ovan beskrivits. Ofta tog far och lossade kraken, varefter han lyfte opp den med hattnekarna på och bar dem så i häcken. Eller också tog han grepen och lassade alla nekarna med den. Så stacks krakarna in i lasset bak och de fick så följa med hem till logen. Då vårsädeskärvarna var kortare än råg, tog man och lade det översta lagret av kärvar så att slutkärven lades ungefär mitt på, varefter man låste med en krake, som stacks lodrätt genom lasset med lilländen först.

Både när det var fråga om råg och vårsäd var en minderårig pojke eller flicka oppe i häcken samt lade nekarna enligt konstens regler som ovan beskrivits. Vid hökörning var det två-tre stycken barn i häcken och

ACC. N:R M. 10666:4FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"trampade häcken", d.v.s. packade så mycket som möjligt. Då man sen hade häcken fullastad med försvarlig "råge" måste man låsa fast denna, enär den annars kunde falla av, om vägen var stenig och lång. Detta skedde så, att man i överkanten på gavelstegen i häcken hade en vidja eller ögla fastgjord, i denna stacks storänden av en stång, ett par alnar längre än häcken. Stången lades så mitt på det rågade lasset samt lilländan snördes fast i bakre gavelstegen, med fast spänning över lasset, så var ingen fara för att rågen skulle tappas under körningen. Så kunde man också göra vid körning av säd, särskilt vårsäd. Denna stång kallades av oss för "läss-stång", då man sade "lässa" i st. f. lassa.

2. Sädeslassen kördes så hem till ladugården. Hemma på vår gård, som var den största i denna "roten", körde vi alltid in säden, som jag minns, men tidigare hade man burit. Så gjorde i min barndom torpare och mindre bönder, som hade ägorna nära intill ladugården. Vår ladugård var mycket lång, med fähuset på mitten samt en loge i var ände av längan. Den västra logen kördes rågen in på, eller rättare rågen kastades in på den från häcken, i vilken man stod, när man lassade ur samt tog nekarna i den ordning de ditlagts, d.v.s. började med de nekar, som sist lassats på.

ACC. N:R M. 10666:57FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Rågneskarna slogs mot logbalkarna, "pänsades", axändarna tröskades ur på detta sätt, varefter de förpassades varligt ner i förvaringsutrymmet på ena sidan om logbalken, som kallades "lat". Där man hade fodret, när korna utfodrades, kallades "ladan" eller "laan". En sådan "laa" var det intill fähuset samt en mindre vid stallet. Den förra var belägen intill östra logen, den senare vid den västra. "Lat" vid västra logen var avsett för enbart rågen, det vid östra logen enbart för vårsäden, korn och havre. Vete hade man inte alls förr, d.v.s. i min barndom. Rågen pänsades alltså först, innan man hade ner den i lat, men vårsäden hade man dit som den kom från åkern. Någon annan benämning än "la" för utrymmet för säden, innan tröskning skedde, hade vi inte här i denna orten.

Vi hade visserligen mossar, som vi skördade mycket säd på, mest havre, men all vår säd transporterades genast efter torkningen på fältet hem till ladugården. Men det fanns bönder, som ute vid långt från gården avlägsna mossar hade "madhus", där man vid slätter lade det torkade höet strax det var torrt, för att så på vinterns före köra hem det i mån av behov till gården. Hade man i st.f. slätter på mossen havre, brukade man lägga in den torra havren där, för att vid första före hämta det fram

ACC. NR M. 10666:6.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

till gården och tröska. Detta på grund av det stora avståndet samt den oländiga vägen.

3. Golvet i våra "lan" var endast jorden, sådan marken var av naturen, då ladugården byggdes. Någon ordentligt lagd stenfot var det inte vanligt med till ladugårdar, endast lite pallningar av sten här och var, så att det gick t.o.m. att krypa under fotträna in i lat. Och hönsen var ofta under ladugården och värpte, så att vi småpojkar hittade ofta hela äggbalar där. Ofta försvann en höna på tre veckor och kom sen fram med en oväntad kull kycklingar. Råttorna hade också naturligtvis lätt att ta sig in i sädes-lan, där de gjorde stor skada. För att hindra dem att krypa upp i kärvarna, lade vi enris eller slånris i botten av lat, men det tycktes inte ha hjälpt. Dessa skadedjur hade för lång tid på sig, så att sent omsider hade de invaderat nerifrån och ända upp till översta nek-lagret. Vårsäden tröskades i min barndom med handdraget tröskverk, som vi lånade av grannen, rågen tröskades alltsammans med slaga. Och detta arbete drog långt ut på tiden, så att helt sluttröskat var det inte förrän fram mot vårsidan. Vi brukade dock sluta de flesta åren till "vita tisdag", fettisdag, då mor lagade "lytkkalas", bestående av "stinnkakor" till

ACC. N:R M.10666:7FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

middag eller kroppkakor eller "äggadoppa" samt till kvällsmat "vit gröt" av risgryn.

4. Våra logar var särskilt stora, då ladugårdslängans bredd var betydligt större än annars brukligt. Golvet på logarna var av träplankor, som gjorts av stockar, bilade på alla fyra sidorna samt kluvna mitt itu genom kransågning. Vår ladugård var byggd 1873, och såväl loggolv som väggplankor samt även en del bräder var kransågade, då det inte fanns någon vattensåg på nära håll vid den tiden. Var som oftast loggolvplankorna olika tjocka, ordnades detta lätt genom att skräda av på undersidan och om de inte var täta i sidled, riade man dem samt sågade i fogarna med fogsvans. Innertak över logen fanns även, och om det behövdes använde man logslindern som "la". Detta tak var av kransågade plankor eller av stänger. Då logarna, då de uppfördes i vår ladugård, var avsedda endast för tröskning med slaga, måste de givetvis vara av trä samt plana för att arbetet skulle kunna utföras bättre. Lera eller cement som loggolv har jag aldrig sett. Däremot har man på senare åren brukat göra golvet i lat av cement för att utestänga råttor samt för att bättre kunna tillvarata spillsäden, när man på de flesta gårdar numera frångått pänningen.

ACC. N:R M.10666:8FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5. På ena sidan om båda våra logar var lat, på den andra en foderlada. Skiljeväggar var logbalkar, varje skiftad med två längder. Mitt på skiftet bäge sidor var en stolpe, som räckte från golvet upptill logslindern. Ovan logbalken hade denna stolpe genomgående pinnar, som stod ut 6-7 tum och som användes att klättra på, när man skulle opp på logslindern. Vid ena stolpens ände var logslindern öppen - en fyrkantig öppning att ha opp nekar eller halmknippor ("klippor") igenom. Skulle man ha något på denna slinder, stack man nekarna på en "tjyva", en stång med i ena änden en kort tvåhornig gaffel av järn. Denna tjuga kallades "säng-tjyva", och arbetet att "sänga" nekarna. "Sänga" kommer väl av att "sända" kärvarna upp. Hade man sädesnekar på logslindern, var det att vid tröskning av ett "läja", läger, så många nekar man kunde lägga ut längs logbalkarna, i två rader, med stubbänarna mot balkarna och axen mötande varandra mitt på logen, att på pinnarna klättra opp och kasta ner en traven, 24 nekar, vilket var det vanliga. Mot den sida som foderladan var, fanns det en dörr, så man kunde bekvämt gå mellan dessa utrymmen. Logbalkarna var i vår ladugård av klosågat virke med den sågade sidan av plankorna mot logen och den bilade mot ladan och lat. Var loge hade två dörröppningar mitt

ACC. N:R M. 10666:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

emot varandra, men inte särskilt stora, dörrarna gick ingenstädes ner till golvet. Var logdörröppning hade två dörrar, lika stora, som kunde haspas innanför.

6. Någon särskilt stor förändring av logarnas utseende i de äldre ladugårdarna har inte skett, men lite grann har dock den nya tiden inverkat. De gamla logarna var avsedda för slagtröskning, och när handdrivna eller vandringsdrivna tröskverk anskaffades, kunde dessa verk utan alltför stort besvär, liksom harpan, lyftas opp och transporterats in på logen. När man för ett 20-tal år sedan införde motordrivna, helrensande tröskmaskiner, måste logdörrarna på framsidan göras så breda och höga, att tröskkan kunde köras in på logen. Hela framsidan blev då nerriven, skiftet, och man gjorde i stället två stora dörrar. Motsatta dörren har fått vara, och då man nu tröskar har man denna att kasta ut halmen igenom, och sen gör man halmstackar bakom ladugården ("hålm-hässja" = plur., "hässj" = sing.). Så förfar man också med halmen, där man fortfarande använder sig av stifttröskverk med vandring, dragen av häst eller vid småbruk av kor. Ofta har man halmhus vid de bakre logdörrarna, där man har halmen, varigenom fodret slipper att ligga ute under bar himmel.

ACC. N:R M. 10666:10.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7. ----

8. Att från logen föra över nekarna i lat har inte hos oss haft någon särskild benämning, men den som tog mot kärvarna i lat för att sända dem vidare, kallades "neka-kråka". Lat var inte vidlyftigare än att tre "man" räckte till: en stod på logen, så stod neka-kråkan, och den tredje "ladde", d. v. s. lade nekarna med stubben uppåt i ordning i varv eller lager. Ordet, verbet, har följande tema: läa, ladde, latt eller lätt eller läa, lädde, lätt.

9. -----

10. Vanligen var 1:a och 3:e ledet vid läandet vuxna personer medan 2:an var en minderårig pojke eller flicka. Hade man inga barn som medhjälpare, gick det naturligtvis utmärkt att utföra arbetet med enbart vuxen arbetskraft.

11. Som jag redan förut nämnt, hade man säng-tjyvor vid läandet på logslinrar eller annars, när man kommit upp till högsta punkten i ett vanligt la. "Sängandet" var ett hårt arbete och frestade armarna, och detta var det för det mesta karlar som utförde. Att ta mot i gluggen kunde neka-kråkan gott rå med, kanske man ibland också hade en minderårig att läa på logslindren, där det inte var fullt så noga som i lat.

ACC. N:R M. 10666://.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12. Det är ju klart, att för ett hundratal år sedan tjugorna enbart var gjorda av trä, som det var dyrt med järn. Ty man hade t.o.m. grepar att ha ut gödseln med ur kättar gjorda av trä. De s.k. rest-tjyvor, som var i bruk i min barndom, användes inte ute på fältet att lassa med utan som förut sagts hade man där till vanliga grepar, femhorniga dynggrepar. Men vid tröskningen var trä-tjugorna vanliga. Dessa kallades "rest-tjyvor", därför att man hade dem att rista bosset med vid slagtröskningen eller all halmen med, då man tröskade med stifttröskverk. De var gjorda av en björktopp med tre grenar, en tre-klynga, och jag är nästan säker på, att man på en del logar ännu har sådana tjyvor i behåll och kanske även använder dem vid ristning ibland.

13.-----

14. -----

15. Vad ordet stabbe i detta sammanhang betyder kan jag knappast tyda, såvida det inte är detsamma, som hos oss benämndes "bonke". När man lädde, så började man närmast logbalken och på så sätt, att ingen nek fick ligga med axänden neråt. Vi brukade säga, att när vi tröskat hela lat, så hade man till sist bara "bonken" kvar, d.v.s. det som laddes ner först.

16. -----

